

MỐI ĐE DỌA BÊN TRONG ĐỐI VỚI SỰ PHÁT TRIỂN CỦA CÁC NƯỚC SNG

TURAR KOICHUEV^(*). *Vnutrennie ugrozy razvitiyu stran SNG. Obshestvo i ekonomika*, №2/2012, str. 3-10.

PHẠM NGUYỄN ĐỨC
dịch

Bài viết xem xét những mối đe dọa nghiêm trọng đến sự phát triển của các nước SNG, trong đó phân tích trường hợp Kyrgyzstan với tư cách là một ví dụ điển hình. Đó là sự phân hoá mạnh mẽ về mức thu nhập của dân chúng và chênh lệch giàu nghèo rõ rệt; sự khác biệt trong phát triển giữa các khu vực; nạn tham nhũng và tội phạm; sự mất ổn định và biến động của các mối quan hệ đối tác trong môi trường kinh tế hậu Xô Viết, kinh tế chậm phát triển; sự tụt hậu trong phát triển đổi mới; sự bất ổn chính trị; ít quan tâm đến giáo dục và văn hóa; thái độ thiếu tôn trọng đối với lịch sử của chính mình và suy giảm lòng yêu nước. Nội dung bài viết là những gợi mở để giới khoa học các nước SNG tăng cường thảo luận và tìm kiếm phương hướng giải quyết các vấn đề cấp bách này.

Hơn 20 năm đã trôi qua kể từ khi Liên Xô tan rã. Tất cả các nước cộng hòa thành viên đã độc lập, xây dựng nền chính trị dân chủ, nền kinh tế thị trường, tạo lập hệ thống nhà nước pháp quyền. Trên con đường này, do phải đối mặt với nhiều khó khăn, một số quốc gia đã có những quyết sách không thành công, dẫn đến nhiều sai lầm nghiêm trọng. Tuy nhiên, về tổng thể, quá trình chuyển đổi không bị phá vỡ và vẫn đi theo đúng hướng, dù ẩn giấu trong đó là rất nhiều vấn đề, đôi khi là những đe dọa nghiêm trọng cho sự phát

triển đất nước. Đây không phải tiên đoán, mà là hiện thực từ bên trong đang đe dọa sự phát triển kinh tế-xã hội và lan rộng sang cả hệ thống nhà nước pháp quyền lẫn chính trị-xã hội. Điều đáng nói là những mối đe dọa này không đến từ bên ngoài, từ nguyên nhân khách quan mà nảy sinh ngay từ bên trong mỗi quốc gia.

1. Phân tầng xã hội rõ rệt và chênh lệch ngày càng lớn về thu nhập. Một bộ

^(*) GS., Viện sĩ Viện Hàn lâm khoa học quốc gia Kyrgyzstan.

phần lớn dân chúng đang nghèo đi và không có điều kiện sử dụng hết sức lao động của mình, trong khi đó một bộ phận nhỏ lại giàu lên nhanh chóng, bất chấp mọi logic kinh tế và không gặp cản trở nào về đạo đức và xã hội. Xung đột xã hội có thể xảy ra nếu nhà nước không hỗ trợ cho bộ phận dân chúng nghèo, không hạn chế sự giàu lên bất chính của một bộ phận thiểu số, không có cơ chế phân chia thu nhập đúng đắn, hợp lý.

Suốt một thời gian dài, Kyrgyzstan nằm trong nhóm các nước có thu nhập thấp (dưới 976 USD), có nghĩa là một trong số những nước lạc hậu trên thế giới. GDP bình quân đầu người năm 2010 là 860 USD.

“Báo cáo phát triển thế giới năm 2010” cho thấy, ở Kyrgyzstan, tỷ lệ dân chúng sống dưới mức nghèo khổ, theo chuẩn nghèo của quốc gia này là 43,1% (số liệu năm 2005). Còn theo chuẩn nghèo quốc tế, tỷ lệ dân chúng có thu nhập dưới 1,25 USD/ngày là 34%; tỷ lệ dân chúng có thu nhập dưới 2 USD/ngày là 66,6% (năm 2002). Phần lớn dân chúng thiếu thốn về vật chất. Điều này khiến cho căng thẳng xã hội vượt ra ngoài sức chịu đựng.

Thu nhập trung bình một tháng thực tế của một người lao động năm 2010 là 148 USD, có nghĩa một ngày là 5 USD. Trong khi đó, trung bình chi phí tiêu dùng một người năm 2010 là 591 USD. Có nghĩa là, về tổng thể, dân chúng ở trong điều kiện đói nghèo. Lương thực, thực phẩm chiếm 52% chi phí tiêu dùng, hàng hóa phi thực phẩm – 28%, dịch vụ – 20%.

Năm 2010, tiêu dùng thực phẩm hàng ngày trung bình trên đầu người là: bánh mì – 0,37kg; khoai tây – 0,26kg;

rau và các loại dưa – 0,41kg; hoa quả – 0,08 kg; thịt và các sản phẩm thịt – 0,15 kg; trứng – 0,22 quả; sữa và các sản phẩm sữa – 0,58 kg; đường – 0,06 kg. Điều này rõ ràng là không đủ.

2. Sự khác nhau về trình độ phát triển giữa các khu vực trong nước và cách biệt ngày càng gia tăng. Toàn bộ đời sống kinh tế tập trung vào một vài trung tâm kinh tế. Ở các vùng lạc hậu, kinh tế hoàn toàn bị đóng băng, dân chúng rơi vào tình trạng nghèo nàn. Bởi vậy, đang có một dòng di cư quy mô lớn khỏi những khu vực này. Điều đó đặt ra vấn đề là, ở các khu vực lạc hậu, đời sống kinh tế cần được hồi sinh, dân chúng cần có cơ hội xây dựng cuộc sống no đủ, tình trạng hoang vắng cần được khắc phục. Dòng di cư lớn bất hợp lý từ các khu vực lạc hậu gây tiêu cực về kinh tế và xã hội ở cả những khu vực phát triển, tạo ra mâu thuẫn tiềm ẩn giữa cư dân địa phương và những người nhập cư. Những xung đột xã hội này bắt nguồn từ sự phản kháng lại tình trạng hoang hoá ở các khu vực lạc hậu.

So sánh mức độ sôi động của đời sống kinh tế giữa các khu vực, có thể đánh giá theo tổng sản phẩm bình quân đầu người từng khu vực: vùng Batken 274 USD; Jalal-Abad 386 USD; Issyk Kul 829 USD; Naryn 544 USD; Talas 626 USD; Chuy 635 USD; thủ đô Bishkek 1.402 USD; thành phố Osh 409 USD. Sự khác nhau về trình độ phát triển là rất rõ ràng.

Hai trung tâm kinh tế sôi động nhất của Kyrgyzstan là thủ đô Bishkek và khu vực Chuy. Trong số 13.669 doanh nghiệp trong nước, 63% tập trung ở Bishkek (8.640 đơn vị), và 11% ở Chuy (1.438 đơn vị). Theo số liệu của Ủy ban

thống kê quốc gia, ở Bishkek có 846,5 nghìn người sinh sống, ở Chuy là 802,2 nghìn người, tổng cộng chiếm khoảng 30,6 % (khoảng 1/3) dân số cả nước. Đó là theo con số đăng ký, tuy nhiên, số lượng trên thực tế là rất lớn. Điều này đã ảnh hưởng xấu đến sự phát triển của cả những khu vực lạc hậu, nơi xuất phát của dòng di dân, lẫn các khu vực phát triển, tạo sức ép về kinh tế và xã hội cho những khu vực này. Chuy và Bishkek không thể trở thành nơi “nuôi nấng”, mưu sinh cho toàn bộ dân số cả nước. Điều này là nguy hiểm đối với cả kinh tế lẫn an ninh quốc gia. Dân cư mỗi khu vực cần cư trú và mưu sinh tại địa phương đó. Nhà nước phải thúc đẩy việc này bằng cách đưa ra những chính sách kinh tế-xã hội trọng điểm.

3. Nạn tham nhũng và tội phạm. Nếu không đấu tranh thực sự, kiên quyết và không khoan nhượng chống lại những vấn nạn này, sẽ hình thành mối liên kết ngầm giữa tội phạm, tham nhũng và quan chức chính quyền. Đó là nguy cơ lớn cho hệ thống nhà nước pháp quyền, chế độ chính trị-xã hội, hình thái kinh tế-xã hội.

Sau “cuộc cánh mạng” năm 2005 và 2010, các phương tiện thông tin đại chúng Kyrgyzstan đã đưa ra nhiều số liệu vạch trần tham nhũng trong hệ thống chính quyền, trong đó có cả những cấp cao nhất. Nhưng không một vụ nào, dù quy mô lớn và gây tổn thất cho an ninh quốc gia, an ninh kinh tế, được điều tra đầy đủ trong quá trình tố tụng. Qua điều tra, các bị cáo đều không bị toà án kết tội, nghĩa là những kẻ phạm tội không bị trừng trị và tổn thất không được đền bù.

4. Sự bất ổn, không bền vững có thể xảy ra trong các mối quan hệ đối tác.

Xung đột kinh tế, biên giới, dân tộc ngày càng gia tăng. Do đó, việc đạt được các mối quan hệ bền vững, lâu dài, tin cậy về chính trị và kinh tế sẽ là cơ sở cho sự phát triển văn minh, hòa bình trong khối SNG.

Có thể cần phải thông qua một văn kiện chính trị đa phương, tập thể (cương lĩnh, tuyên bố, hiệp định), nhằm nâng các mối quan hệ liên quốc gia lên một tầm mới, thúc đẩy sự tin cậy, sẵn sàng hợp tác, khoan dung, loại bỏ nghi ngờ, kích động mâu thuẫn, xung đột dân tộc.

Nếu chính quyền các nước không sẵn sàng làm việc này, các cộng đồng dân sự có thể triệu tập một diễn đàn xã hội dân sự để thể hiện ý kiến của mình, kêu gọi chính quyền, để họ thấy được sự thất vọng của quần chúng.

5. Một trong những mối đe dọa lớn nhất là tình hình kinh tế. Nếu kinh tế tiếp tục bị tê liệt, thì đất nước sẽ không thể nào phát triển đột phá. Cộng đồng xã hội nói chung, giới trí thức, khoa học tinh hoa, các lực lượng chính trị, nhà nước phải cùng nhau lựa chọn một mô hình khả thi và hiệu quả nhất để phát triển kinh tế, xác định hướng phát triển lâu dài, tiềm năng, vạch ra và hiện thực hóa chính sách kinh tế hợp lý, sát thực về mặt xã hội, thấu đáo về chính trị, dựa trên cơ sở khoa học.

Cải cách kinh tế vẫn chưa mang lại những kết quả đáng kể. Tỷ trọng việc làm trong các doanh nghiệp vừa và nhỏ trong tổng số việc làm của nền kinh tế chỉ chiếm 14,8%, trong đó việc làm trong doanh nghiệp nhỏ là 2,2%, doanh nghiệp vừa là 1,7%, doanh nhân cá thể là 10,9%. Tổng giá trị gia tăng của doanh nghiệp vừa và nhỏ trong GDP chiếm 40,3%.

Tổng số các doanh nghiệp kinh tế Kyrgyzstan tính đến cuối năm 2010 là 13.669. Nhưng do khu vực doanh nghiệp vừa và nhỏ chưa thật sự phát triển nên 1.506 doanh nghiệp lớn sản xuất chiếm tỷ trọng gần 60% GDP.

Trong tổng số các doanh nghiệp kinh tế ở Kyrgyzstan năm 2010, 42,3% (5.788) hoạt động có hiệu quả, 33,7% (4.613) không mang lại lợi nhuận và 24% (3.268) không công bố doanh thu. Số lượng các doanh nghiệp vừa và nhỏ trong tổng số các doanh nghiệp kinh tế là khá lớn (89,0%), trong đó doanh nghiệp hoạt động hiệu quả là 40,5%, không lợi nhuận là 34,9% và không công bố lợi nhuận là 24,6%.

Các chỉ số tài chính này đã chứng tỏ rằng, còn lâu các doanh nghiệp mới có thể tự chủ tài chính. Sự thiệt hại của các doanh nghiệp kinh doanh không hiệu quả (15.498,4 triệu som – tương đương hơn 300 triệu USD) trong nền kinh tế bằng 42,0% lợi nhuận của các doanh nghiệp kinh doanh có hiệu quả (37.977,9 triệu som – tương đương hơn 800 triệu USD). 3.260 doanh nghiệp tạo ra việc làm và dịch vụ với 50.980,0 triệu som (tương đương hơn 1 tỷ USD) cũng tổn chừng ấy chi phí, đồng nghĩa kết quả tài chính gần như là bằng không.

Không thể trì hoãn hơn nữa trước tình trạng tê liệt của nền kinh tế và điều cấp thiết là phải có được một bước đột phá. Cũng có ý kiến cho rằng, Kyrgyzstan là một nước nhỏ, rất khó khăn để làm được điều đó. Nhưng rõ ràng, rất nhiều nước nhỏ đã đạt được trình độ phát triển cao. Thử lấy một số nước với mức dân số tương đương để làm phép so sánh. Đan Mạch có khoảng 5 triệu dân, GDP bình quân đầu người

năm 2008 là 68,5 nghìn USD, các số liệu tương tự là: Na Uy 5 triệu dân/90,0 nghìn USD; Singapore 5 triệu dân/36,4 nghìn USD; Slovakia 5 triệu dân/19 nghìn USD; Phần Lan 5 triệu dân/54,3 nghìn USD; Turkmenistan 5 triệu dân cũng đạt 3.660 USD. Còn Kyrgyzstan, cùng năm 2008, GDP bình quân đầu người chỉ có 880 USD.

Cần có những cách tiếp cận khoa học, suy xét thấu đáo để xác định triển vọng của nền kinh tế đất nước. Về tổng thể, tốc độ tăng trưởng kinh tế cần chuyển biến bằng nỗ lực của tất cả các ngành, chứ không phải do thành tựu của một vài ngành sản xuất riêng lẻ, trong khi các ngành còn lại trì trệ, thậm chí phá sản. Cần có chính sách phù hợp nhằm giảm chi phí, nâng cao lợi nhuận sản xuất và tăng cường đảm bảo nguồn đầu tư cho tăng trưởng.

Khi dự báo, xây dựng chương trình, xác định tốc độ tăng trưởng đòi hỏi luận chứng mọi mặt, tính đến tiềm năng sản xuất, nhu cầu tiêu thụ và thị trường có khả năng tiêu thụ, đảm bảo đầu tư, khả năng tiếp nhận đầu tư.

Những đường hướng sáo rỗng, thiếu thực tiễn là không cần thiết. Cần hiểu tính phức tạp của việc giải quyết vấn đề phát triển, và nhìn thấy cả cách thức vượt qua khó khăn.

Cơ cấu phát triển sản xuất (ngành nghề) của nền kinh tế, ở mức độ nhất định, cần đảm bảo sử dụng hiệu quả các nguồn lực lao động và nguồn tài nguyên thiên nhiên, tăng thêm giá trị gia tăng, áp dụng rộng rãi khoa học kỹ thuật.

Cần xác định và tháo gỡ những vướng mắc trong nền kinh tế, trong đó có cơ cấu ngành nghề.

Tất nhiên, kinh tế của một quốc gia không thể định hướng nhỏ hẹp, một chiều. Sự đa dạng của các yếu tố chính là điều kiện tiên quyết cho phép xác định "một tập hợp các lựa chọn" khả thi, hợp lý và hiện thực. Nhưng bên cạnh đó, cũng nên xác định một vài hướng phát triển đột phá ưu tiên. Xác định bản chất và vị thế quốc tế của nền kinh tế đất nước là nền tảng cho phát triển kinh tế, củng cố an ninh kinh tế và sự vững vàng về chính trị.

6. Sự lạc hậu trong phát triển công nghệ, khoa học, kỹ thuật tiên tiến. Kyrgyzstan không có thành tựu khoa học kỹ thuật và công nghệ nào đáng kể ở trình độ quốc tế, cũng như không có một dự án nào thực sự tầm cỡ. Khoa học được tài trợ một cách yếu ớt. Nhà nước chưa có sự quan tâm đúng mức tới các trung tâm thiết kế và thử nghiệm. nỗ lực xây dựng các khu công nghệ vẫn chưa đem lại kết quả đáng kể, thậm chí các trung tâm tiên tiến thực tế còn chưa được xây dựng. Việc áp dụng thành tựu khoa học công nghệ còn rất hạn chế, và đóng góp của chúng vào sự phát triển kinh tế còn rất khiêm tốn. Nếu không có biện pháp xóa bỏ hoặc hạn chế sự lạc hậu công nghệ, thì Kyrgyzstan sẽ còn tiếp tục lạc hậu về kinh tế, không chỉ so với các nước phát triển trên thế giới, mà ngay cả với các nước trong cộng đồng SNG và vùng Trung Á hậu Xô Viết. Bởi nếu so sánh, không chỉ dựa vào tổng GDP, mà còn dựa vào tốc độ tăng trưởng GDP, Kyrgyzstan cũng tụt hậu so với các nước Trung Á hậu Xô Viết.

Mối đe dọa về sự lạc hậu của khoa học, kỹ thuật, công nghệ là một trong những nguy cơ sâu sắc nhất. Để khắc phục thực trạng này, cần có sự thống nhất giữa nhà nước và các doanh

nh nghiệp. Theo quan điểm của chúng tôi, cần xây dựng một quỹ quốc gia dành cho phát triển công nghệ, kinh phí lấy từ ngân sách nhà nước và từ thu nhập của các doanh nghiệp, và việc đóng góp phải là bắt buộc. Quỹ sẽ cấp kinh phí cho các hoạt động khoa học, kỹ thuật, công nghệ, các dự án lớn của quốc gia cũng như khu vực kinh tế tư nhân.

7. Sự bất ổn chính trị đã duy trì suốt 20 năm độc lập chính là mối đe dọa lớn thứ hai. Nếu không vượt qua được, nó sẽ đe dọa sự phát triển kinh tế, thậm chí cả sự tồn tại của Nước cộng hòa Kyrgyzstan với tư cách là một quốc gia.

Tháng 11/2011, Kyrgyzstan đã tiến hành bầu cử tổng thống lần thứ 4. Rất hy vọng các nhà lãnh đạo hiện nay thể hiện được trí tuệ sáng suốt, ý chí cứng rắn, nhận thức được trách nhiệm của mình trước đất nước, nhân dân, chú trọng hơn tới những sáng tạo khoa học kỹ thuật, đảm bảo sự đồng thuận quốc gia và giữa các dân tộc trong xã hội, sự ổn định chính trị.

8. Chưa có sự quan tâm cần thiết tới thế hệ thanh thiếu niên là mối đe dọa lớn thứ ba đối với sự phát triển của Kyrgyzstan nói riêng và các nước SNG nói chung. Nếu thanh niên không được giáo dục đúng cách, không có sự phát triển tâm hồn và không tìm được môi trường để phát huy sức lao động thì tương lai của Kyrgyzstan sẽ thật bi đát.

Nhà nước cần xem giáo dục và văn hóa như là đối tượng cần quan tâm và hỗ trợ đặc biệt. Không được phó mặc giáo dục và văn hóa cho thị trường và biến chúng thành lĩnh vực kinh doanh.

9. Đánh mất ký ức lịch sử, thiếu tôn trọng và có quan niệm không đúng đắn đối với lịch sử. Lịch sử chứa đựng trong

nó những giá trị tốt đẹp nhiều hơn là những điều khiến chúng ta muốn rũ bỏ. Không nên đánh đồng lịch sử với những hạn chế của các chính quyền. Từ chối sự đa dạng của lịch sử, giá trị từ các bài học lịch sử là tự mình tước đi sự hiểu biết đúng đắn về hiện tại và dự đoán chính xác về tương lai.

10. Đánh mất niềm tự hào dân tộc, lòng yêu nước, tự hào về đất nước nơi mình đang sinh sống, sự tôn trọng đối với dân tộc mình, vị thế của dân tộc mình trên thế giới. Đánh mất lòng yêu nước chính là đánh mất nhận thức về bản thân với tư cách là một bộ phận của dân tộc. Để giữ gìn, nhân rộng, nâng cao lòng yêu nước, cần phải làm sao để dân tộc không ảm mình vào quá khứ, không phát triển một cách bản năng, mà phải xuất phát từ yêu cầu của thời đại, sẵn sàng thay đổi cho phù hợp với tình hình thực tiễn, học hỏi và đúc kết kinh nghiệm từ các nước đi trước. Đó là nhiệm vụ cao cả của mỗi dân tộc, nếu muốn tồn tại và ghi danh vào lịch sử thế giới. Nhân dân Kyrgyzstan có khả năng thực hiện nhiệm vụ này, nhưng để làm được họ cần loại trừ những mối đe dọa hiện hữu ở trên.

Những phân tích trong bài viết này, tất nhiên, trước tiên nhìn từ phương diện Kyrgyzstan, nhưng cũng không thể không nhận thấy rằng, những mối đe dọa trên, ở mức độ này hay mức độ khác, có thể nhận thấy ở tất cả các nước

SNG. Đó là nhiệm vụ đặt ra, đòi hỏi ở mỗi quốc gia những giải pháp cụ thể. Đối với vấn đề này, việc trao đổi kinh nghiệm giữa các quốc gia là rất có lợi, từ trao đổi những kinh nghiệm thành bại, nguyên nhân đến các biện pháp khắc phục. Tất nhiên, mỗi quốc gia có đặc trưng riêng, nhưng tất cả các nước SNG đều đang ở thực trạng tương tự trong tiến trình chuyển đổi hậu xã hội chủ nghĩa.

Chúng tôi cũng lưu ý một điều là, mỗi quốc gia trong khối SNG đều có chủ quyền, đều tự xác định con đường và cách thức phát triển của mình, tuy nhiên tính đến kinh nghiệm các quốc gia khác trong khối rõ ràng là điều có lợi. Hiện nay, khi xác định mô hình phát triển, cần phải thấy lợi ích của việc nghiên cứu thực tiễn từ các nước hậu xã hội chủ nghĩa khác nữa, tuy thực tiễn mỗi nước là không hoàn toàn giống nhau, nhưng ở mức độ này hay mức độ khác, đều gợi ý những cách tiếp cận nhất định để giải quyết vấn đề. Cuộc đấu tranh chống tham nhũng ở Gruzia là một trong những ví dụ rất đáng học tập.

Theo quan điểm của chúng tôi, nên có các cuộc đối thoại thường xuyên giữa các nhà khoa học và chuyên gia các nước để trao đổi kinh nghiệm. Nên vượt qua những rào cản, vướng mắc để mối quan hệ này thêm tốt đẹp. Mỗi giao lưu này sẽ đem lại lợi ích cho tất cả các quốc gia SNG.